

Värderingar, visioner, verklighet

En fallstudie av hur ett arkitektkontor arbetar med dialog och delaktighet

Values, visions, reality

A case study of how an architectural firm work with dialogue and participation

Lisa Andersson

Byggd miljö
Magisternivå

15 hp

VT18

Handledare: Hoai Anh Tran

Förord

Studien är genomförd inom magisterprogrammet *Hållbar stadsutveckling: Ledning och organisering* vid Malmö universitet. Idén om ämne föddes ur mitt intresse för medborgardialog och min nyfikenhet på hur privata aktörer arbetar med detta.

Jag vill tacka arkitektkontoret som lät mig följa deras arbetsprocess och respondenterna för deras tid. Jag vill även tacka min handledare Hoai Anh Tran för inspirerande samtal samt alla som på andra sätt har stöttat mig i arbetet. Tack!

Lisa

Abstract

This study aims to contribute to a better understanding of private actors work with stakeholder dialogue in Sweden by identifying important factors that affect how an architectural firm manages participation in early stages of urban planning. The study consists of a literature study of previous research on dialogue and participation as well as a case study consisting of interviews with architects at the architectural firm and direct observations during a dialogue process carried out by the architectural firm on behalf of a property developer. A significant factor appears to be that there are no democratic principles governing how they work with participation, it is their clients. The architects say they want to involve citizens in their design process and that they have their client's support in this. In practice, however, they involve citizens and other stakeholders to a very small extent, and when they do, there is lack of representation and the way the dialogue activities are conducted also affect what information and what perspectives that appear. It appears to be more important for the architects to hold dialogue with officials at the municipality's planning department to influence the municipality's planning process, than to work for increased participation.

Key words: urban planning, citizen dialogue, dialogue process, planning process, participation, architect's practice, property developer driven dialogue

Sammanfattning

Den här studien syftar bidra till kunskap om privata aktörers arbete med dialog och delaktighet i Sverige genom att identifiera viktiga faktorer som påverkar hur ett arkitektkontor hanterar delaktighet i ett tidigt planskede. Det görs dels genom en litteraturstudie av tidigare forskning gällande dialog- och delaktighetsprocesser samt kritiska faktorer vid ledning och organisering av dialogaktiviteter. Dels genom en fallstudie bestående av intervjuer med arkitekter på arkitektkontoret samt direktobservationer under en dialogprocess som arkitektkontoret genomfört på uppdrag av en exploatör i ett tidigt planskede. Vid analys av fallstudien framstår en betydande faktor vara att det inte är demokratiska principer som styr arkitekternas arbete utan deras beställare. Arkitekterna uttrycker att de vill involvera invånare i processen och att de har sin beställares stöd i detta. I praktiken involverar de emellertid invånare och andra intressenter i väldigt liten utsträckning, och när de gör det finns brister sett till representation och hur dialogaktiviteterna genomförs vilket påverkar vilken information och vilka perspektiv som framträder. Det framkommer vara viktigare för arkitekterna att ha dialog med kommunens tjänstemän och påverka kommunens planprocess utifrån sina intressen, än att arbeta för allmänhetens ökade delaktighet.

Nyckelord: *stadsplanering, medborgardialog, dialogprocess, planprocess, delaktighet arkitekters praktik, exploatörsdriven dialog*

Innehållsförteckning

Förord	II
Abstract	III
Sammanfattning	IV
INLEDNING	7
Bakgrund	7
Syfte och frågeställningar.....	8
TEORI OCH TIDIGARE FORSKNING	10
Olika typer av dialog- och delaktighetsprocesser	10
Demokratikuben som analysverktyg	11
Maktaspekter vid ledning och organisering av dialog	11
Arkitekters roll	13
Synliggöra olika intressen för demokratisk process.....	13
METOD.....	15
Tillvägagångssätt.....	15
Direktobservationer	16
Dokumentstudier	17
Intervjuer och informella samtal	17
Metodreflektion	18
FALLSTUDIE.....	19
Arkitektkontoret	19
Utveckling av dialogarbete.....	19
Ledning och organisering av dialogarbete	20
Dialogledningskompetens på arkitektkontoret	20
Perspektiv på dialog som verktyg för bättre resultat och utökade uppdrag	21
Dialogprocessen	22
Workshop med skolelever	23
Workshop med förskolelärare, samhällsföreningen, tjänstemän och exploatör.....	26
Workshop med det lokala näringslivet.....	30

Arkitekternas reflektion.....	30
Sammanfattning av fallstudien.....	31
ANALYS.....	33
Faktorer som påverkar hur arkitektkontoret hanterar delaktighet	33
Dialogledning	33
Workshop med skolelever	33
Workshop med förskolelärare, samhällsföreningen, tjänstemän och exploitörer.....	34
Fördjupad medborgardialog	36
Summering	37
SLUTSATSER	39
Vidare studier	39
AVSLUTANDE DISKUSSION	40
REFERENSER.....	41

INLEDNING

Inledningsvis presenteras en bakgrund till studien där det ges en introducerande överblick kring dialog och delaktighet i stadsutveckling i Sverige idag, både i offentlig och privat sektor, samt relevanta aspekter från forskningsfältet. Därefter presenteras studiens syfte och frågeställningar.

Bakgrund

I arbetet med att utveckla inkluderande och hållbara städer har intresset för medborgardialog, delaktighet och medskapande vuxit. Samhällsbyggande sker idag under nya former och både kommuner och privata aktörer möter ökade förväntningar på delaktighet (Abrahamsson, 2013; Wiberg, 2016). En gränsöverskridande kunskapsproduktion förespråkas för att möta de komplexa samhällsutmaningar vi står inför vilket innebär att låta den vetenskapligt och teoretiskt förankrade kunskapen möta den erfarenhetsbaserade kunskapen hos invånare, tjänstemän och praktiker (Abrahamsson, 2013; Polk & Kain, 2015). I plan- och bygglagen finns krav på samråd vilket innebär att invånare ska informeras om planförslag och få chans att lämna åsikter. Emellertid innefattar inte lagen krav på medborgardialog vid förarbete och utveckling av planförslag, även om det rekommenderas (Boverket, 2015). SKL och Boverket har dock utvecklat hjälpmedel, praktiska verktyg och databaser med goda exempel på dialogprocesser till stöd för politiker och tjänstemän för att driva dialog som komplement till lagstiftade samråd (Abrahamsson, 2013; Boverket, 2017; SKL, 2017; Wiberg, 2016). Samtidigt utforskas nu samverkan mellan kommun och exploatör i detaljplaneprocessen och det blir allt vanligare att privata aktörer får en större roll i tidiga planskeden, däribland att genomföra medborgardialog, med hopp om mer tidseffektiva planprocesser (CMB, 2018; Södertörnsmodellen, 2018). Till exempel testar Härryda och Lerums kommun exploatörsdrivna detaljplaneprojekt. Det innebär att exploatören tar fram utredningar och underlag medan kommunen fungerar som rådgivare och har ansvar för att kontrollera att underlaget fungerar juridiskt, samt för samråd och granskning. För att en detaljplan ska antas behöver beslut tas i kommunfullmäktige (CMB, 2018; Härryda, 2018; Lerum, 2018).

Tidigare forskning har emellertid påkallat flera problem och utmaningar kopplat till arbete med medborgardialog och delaktighet i stadsutveckling. Redan 1969 belyste Arnstein (1969) att invånares möjlighet till inflytande i dialog- och delaktighetsprocesser varierar stort beroende på bakomliggande intressen och agendor hos dem som arrangerar dialogprocessen. Utfallet påverkas till stor del av ledning och organisering (Petrescu, 2005). Genom att följa en kommunal

planeringsprocess i Aalborg, Danmark från initiering till byggnation visade Flyvbjerg (2002) på hur olika aktörers kunskap och roller kom att väga olika tungt och skapa en illegitim maktobalans. Processen kom inte att utvecklas efter planerarnas förslag och vad som framkom mest rationellt sett till allmänhetens bästa, utan tog en annan vändning utifrån starka lobbykrafter. Formatet för samverkan har stor inverkan, något som framställs som en medskapandeprocess kan i själva verket innebära marginella möjligheter till inflytande (Palmås & von Busch, 2015). I antologin *Medborgardialog – om det svåra i att mötas* (Bornemark, 2016a) reflekterar personer med praktisk erfarenhet av att arbeta med dialogprocesser i svenska stadsutvecklingsprojekt över sina erfarenheter. Behovet av praktikorienterad forskning som djupare undersöker tillvägagångssätt för dialog- och delaktighet i stadsutveckling understryks, detta för att identifiera och förstå vilka utmaningar som finns i olika typer av kontext och hur dessa kan bemötas.

Den här studien fokuserar på hur privata aktörer, mer specifikt arkitektkontor, arbetar med medborgardialog eftersom det blir allt vanligare att de får i uppdrag att ta fram underlag i tidiga planskeden och driva dialogprocesser. Arkitekters praktik, roll och agens är sedan tidigare omdiskuterat och kritiserat för att inte beakta allmänhetens intressen i tillräcklig grad (Flyvbjerg, 2002; Miessen, 2010; Schneider & Till, 2014; Till, 2005). Abrahamsson (2013) och Rydin (2007) belyser att det finns en risk för en maktobalans när arkitekter och samhällsplanerare som är utbildade i fältet ska samverka med aktörer utan formell kunskap, även om dessa besitter andra kunskaper såsom god kännedom om platsen, lokalsamhället och kulturen. Till (2005) framhäver att det inom arkitektkåren har funnits starka normativa värden som har präglat arkitekters arbete. Det har utgjort ett hinder för inflytande från andra aktörer och begränsat deras praktik. Att det saknas aktuella studier och kunskap om arkitektkontors arbete med dialogprocesser i en svensk kontext motiverar en djupare studie av detta för att förstå vad som händer när ett arkitektkontor tar en ledande roll i dialogarbete (Flyvbjerg, 2002; Till, 2005).

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att bidra till kunskap om privata aktörers arbete med dialog och delaktighet i Sverige genom att identifiera viktiga faktorer som påverkar hur ett arkitektkontor hanterar delaktighet i ett tidigt planskede.

För att svara på syftet ställer jag följande frågor:

- Hur har arbete med dialog och delaktighet utvecklats inom arkitektkontoret?
 - Hur ser de på sin roll i stadsutvecklingsprocesser?
- Hur arbetar arkitektkontoret med dialog och delaktighet i ett tidigt planskede i praktiken?
 - Vilka aktörer involveras och under vilka former?
- Vilka viktiga faktorer identifieras påverka hur arkitektkontoret hanterar delaktighet i ett tidigt planskede?

TEORI OCH TIDIGARE FORSKNING

I detta avsnitt presenteras teori och tidigare forskning gällande dialog- och delaktighetsprocesser samt arkitekters roll i stadsutveckling. Perspektiv på kunskap och makt vid planering är centralt.

Olika typer av dialog- och delaktighetsprocesser

Att dialog- och delaktighetsprocesser inte behöver innebära inflytande i praktiken visar forskning tydligt (Flyvbjerg, 2002; Palmås & von Busch, 2015; Petrescu, 2005; Till, 2005; Wiberg, 2018). Sherry Arnstein betonade detta redan 1969 med sin artikel "Ladder of citizen participation" där olika grader av inflytande vid medborgardialog i stadsplanering kategoriseras, från lägsta nivån manipulation till terapi, information, konsultation, rådgivande roll, partnerskap, delegerad makt och högst nivån som är medborgarkontroll. Det vill säga, från inget inflytande till symboliskt deltagande följt av faktisk maktöverlämning (Arnstein, 1969). Stegen kan användas för att kategorisera dialogprocesser utifrån vilken karaktär de har.

Figur 1. "Ladder of participation" (Arnstein, 1969)

Demokratikuben som analysverktyg

Fung (2006) presenterar ett ramverk, demokratikuben, till hjälp för att analysera och synliggöra olika dimensioner av delaktighetsprocesser. Grundläggande frågor är fritt översatt; 1. Vilka bjuds in att delta? 2. Hur involveras deltagarna och hur tas beslut? 3. Vilken inverkan har delaktighetsprocessen? Till varje dimension definieras olika typer av vanligt förekommande förhållningssätt. Med utgång i ramverket utforskas delaktighetsprocesser i förhållande till de demokratiska värdena legitimitet, rättvisa och inverkan på beslut. Han visar att delaktighetsprocesser kan utgöra verktyg för bättre beslut och stärka dessa demokratiska värden om de används på rätt sätt, men att ingen metod kan stärka alla dessa på egen hand. För det krävs en mångfald av metoder (ibid.). Med hjälp av ramverket analyseras arkitektkontorets arbete med dialog och delaktighet.

Figur 2. Egen illustration och tolkning av demokratikuben, ursprungligen utvecklad av Fung (2006)

Maktaspekter vid ledning och organisering av dialog

Vid analys av fallstudien är det relevant att beakta hur olika typer av kunskap bemöts och hanteras. Rydin (2007) kategoriserar olika typer av kunskapsanspråk inom planering som kunskap och förståelse gällande; nuvarande tillstånd, förväntat tillstånd, samhällliga processer, planeringsprocesser, utfall, sambandet mellan samhällliga processer, planering och utfall samt normativ kunskap gällande vad som är önskvärt. Hon belyser att det finns en begränsning kring vilken typ av kunskap som tillåts framträda i planeringsprocesser och argumenterar för att det

finns behov av att skapa utrymme och möjliggöra ett erkännande av fler typer av kunskapsanspråk. Emellertid bör dock inte samsyn vara det övergripande målet utan viktigast är att den kunskap som är mest relevant för fallet i fråga identifieras och får inflytande på beslutet, detta utifrån en idé om vad som är bäst utifrån ett samhällsperspektiv. Det är planerarens uppgift att med utgång i specifik kontext se till att de anspråk som är relevanta att beakta inkluderas. Däribland invånarnas perspektiv, då med hjälp av lämpliga metoder för att omhänderta deras kunskap (Rydin, 2007). Formatet för en dialogprocess är en faktor som tydligt styr vad som får chans att framträda. Metoder och verktyg som används kan innebära att vissa perspektiv får större utrymme medan andra döljs. Deltagarna kan ha starkt begränsat påverkansutrymme men trots det kan processen ändå komma att omnämnas som en medskapandeprocess (Palmås & von Busch, 2015).

Bakomliggande faktorer kan påverka synen på vilken kunskap som är relevant, Flyvbjerg (2002) betonar vikten av att förstå och identifiera dessa. Det finns risk för en maktobalans som påverkar utfallet när arkitekter och samhällsplanerare som är utbildade i fältet ska samverka med aktörer utan formell kunskap, även om dessa besitter andra kunskaper såsom god kännedom om platsen, lokalsamhället och kulturen (Abrahamsson, 2013; Rydin, 2007). Till exempel kunde Flyvbjerg (2002) identifiera en obalans mellan makt och rationalitet när han studerade en planeringsprocess i Aalborg, Danmark. Makten tog där uttryck i att kunskap försköts och en illegitim rationalitet skapades som kom att styra processen.

Dialogledaren besitter en betydande roll. Flyvbjerg (2002) och Bornemark (2016c) belyser att den praktiska kunskapen som Aristoteles kallar *fronesis* av stor betydelse vid facilitering av dialog- och delaktighetsprocesser. *Fronesis* är en typ av kunskap som inte går att förmedla i text eller tal utan det skapas genom praktiska handlingar och bygger på erfarenheter. Det handlar om att se det situationsunika och handla därefter. Bornemark (2016c) menar att manualer och riktlinjer kan vara till hjälp vid genomförande av medborgardialog men att ett reflekterande omdöme är viktigare eftersom situationer kan uppstå som kräver en annan typ av handlande vilket pekar på att *facilitering och ledning av dialogprocesser*¹ kräver en särskild kompetens. Bland annat förmågan att lyssna. Wiberg (2018) framhåller hur lyssnandet är en aktiv och politisk del av dialogprocesser och att det behöver synliggöras. Det är svårt att lyssna på vad som faktiskt sägs utan att påverkas av andra faktorer. Först genom att reflektera över sitt eget lyssnande och agerande väcks en medvetenhet om sin egen påverkan vilket det är viktigt att

¹ Härefter benämnt som *dialogledning*

som dialogledare erkänna. Ett aktivt lyssnande påverkar både den som talar och den egna förmågan att ta till sig det som sägs.

Arkitekters roll

Arkitekters roll i stadsutveckling har studerats av flera forskare. Nilsson (2002) framhåller i sin avhandling att arkitekters roll och praktik har potential att utvecklas till att bli ett viktigt verktyg och medel för en hållbar stadsutveckling. Schneider & Till (2014) belyser att arkitekter har ”spatial agency” och därmed både makt och socialt ansvar att ta eftersom utformningen av våra städer påverkar vårt samhälle. Likaså Yaneva (2009) belyser arkitekters agens, att de besitter kraft att påverka invånare och lokalsamhälle genom de byggnader de skapar, och betonar därför att arkitekternas design- och arbetsprocess är viktig att studera. Till (2005) har studerat detta och belyser att det bland arkitekter har funnits en kultur som implicit motverkat inflytande från andra eftersom normativa arkitektoniska värden har varit starka. Dessa har ofta kommit till att prägla processer och han argumenterar för att detta behöver uppmärksammas och ifrågasättas till förmån för en praktik baserad på delaktighet där delaktighet ses som en möjlighet i designprocessen och inte ett hot (ibid).

Till (2005) utvecklar en ansats bortanför delaktighet som symbolisk handling, och belyser hur delaktighetsprocesser kan bli en transformativ kraft för en mer inkluderande arkitektur som både kan vidareutveckla arkitekternas praktik och spela en viktig roll för vår samhällsutveckling. Ansatsen utgår från en politisk förståelse av platser och ett utökat perspektiv på vilken kunskap som är relevant för arkitektur. Han menar att delaktighet allt för ofta grundar sig på en idealistisk idé om konsensus när det bygger på spänning och förhandling mellan olika intressen, samtidigt som förhoppningar ofta associeras med ouppnåeliga utopiska önskemål. Om arkitekten i ett tidigt skede i designprocessen arbetar med delaktighet genom att inkludera människors berättelser och erfarenheter i designprocessen, analysera och sätta dessa i en rumslig kontext menar Till att det går att utveckla mer kreativa men ändå realistiska förslag. Processen kräver en kognitiv förmåga att uppfinna, ompröva och omarbete genom att kombinera tidigare erfarenheter med nya idéer (Yaneva, 2009).

Synliggöra olika intressen för demokratisk process

Genom en mer experimentell kunskapsutveckling och designprocess kan arkitekter kritiskt pröva och undersöka situationer, konstruera alternativa verkligheter och bidra till att synliggöra dolda maktförhållanden enligt Nilsson (2002). Arkitektur kan på så vis framkalla offentlig debatt och förändring (ibid.). Just debatt och konflikt mellan olika intressen menar Mouffe

(2008) behövs för att stärka demokratin. Genom att erkänna och synliggöra intressekonflikter och motparter kan en demokratisk diskussion föras, det finns annars en risk att åsikter osynliggörs och samtalet avpolitiseras. Att tydliggöra olika intressen och ståndpunkter kan också väcka engagemang hos invånare (ibid) och leda till innovativa idéer. I en delaktighetsprocess behöver det då, som tidigare nämnt, finnas utrymme för diskussion och möjlighet till olika åsikter och ifrågasättande av etablerade ideal till förmån för nya idéer (Petrescu, 2005; Till, 2005). Lewis (2006) belyser att det är offentlig sektors huvuduppdrag att värna demokratin och allmänhetens bästa. Lewis framhåller komplexiteten i begreppet ”allmänhetens bästa”, att det är dynamiskt och abstrakt, socialt konstruerat och paradoxalt men försöker bryta ner vad det innebär. Grundläggande är att det är kommunen som ska försöka förutse spänningarna mellan dagens samhälle och framtida samhälles behov, samt mellan privata och allmänna intressen. Det ställer krav på tjänstemän att reflektera över begreppets omfattande innebörd genom bred representation och dialog, utifrån en medvetenhet om underliggande maktdimensioner och särintressen (Lewis, 2006).

METOD

I kapitlet presenteras vilka metoder som har använts för att besvara syftet med en avslutande metodreflektion.

Tillvägagångssätt

Jag har genomfört en litteraturstudie för att ta del av tidigare forskning med relevans för ämnet, samt en kvalitativ fallstudie för att närmare studera hur arkitektkontor arbetar med dialog och delaktighet i stadsbyggnadsprojekt. Jag avgränsade studien till att fokusera på ett arkitektkontor och en del av en dialogprocess som de arbetar med för att på djupet utforska hur de leder och organiserar sitt arbete och identifiera viktiga faktorer som påverkar vilken funktion dialogprocessen får. Dels genom intervjuer för att undersöka hur arkitektkontoret förhåller sig till dialogarbete utifrån deras anställdas perspektiv, dels genom direktobservationer för att närmare studera hur de arbetar i praktiken. Som komplement har jag studerat textdokumentation från den workshop som genomfördes innan studien påbörjades och från de två workshops som kom att studeras, samt den strukturplan som arkitektkontoret utvecklade. En förutsättning var att arkitektkontoret skulle låta en extern part få tillträde och inblick i både verksamheten och aktuellt projekt, samt att medarbetare på arkitektkontoret skulle ha möjlighet att delta i studien (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, & Wängnerud, 2012).

Jag kom i kontakt med ett arkitektkontor som nyligen hade påbörjat ett projekt där de skulle utveckla en strukturplan för bostadsutveckling i ett område på uppdrag av en privat beställare som tydligt uttalat att de ville utveckla området tillsammans med kommunen och dess invånare. Projektet var i en fas där arkitektkontoret nyligen hade påbörjat en dialogprocess i samarbete med den berörda kommunen och inom kort skulle de planera och genomföra dialogaktiviteter med invånare. Då det var ett relevant fall och de var öppna för att låta mig studera processen valde jag att göra det. Emellertid är det en metodologisk utmaning att studera en pågående process i en tidsbegränsad studie. Oförutsedda händelser kan påverka datainsamlingen och möjligheterna till kompletterande datainsamling är begränsad. Eftersom dialogprocessen till stor del var under utveckling innebar det i detta fall en osäkerhet kring vad som skulle komma att hända i projektet under perioden. Det har därför funnits en inbyggd flexibilitet i fallstudien så att det som kom att hända delvis har fått styra utformningen av studien. Datainsamling har skett med hjälp av tre olika metoder; direktobservationer, dokumentstudier och intervjuer med medarbetare eftersom det är djupare förståelse kring det specifika fallet som eftersträvas, inte empirisk generalisering (Alvesson & Deetz, 2000; Esaiasson et al., 2012). Detaljer följer nedan.

Fokus har varit på hur arkitektkontoret leder och organiserar sitt arbete med dialog för att identifiera viktiga faktorer som påverkar hur de hanterar delaktighet. Genom att kombinera metoder och studera ett arkitektkontor med hjälp av intervjuer och direktobservationer vid planeringsmöten, genomförande av dialogaktiviteter samt vid efterarbete i ett projekt och komplettera med studier av de dokument som dialogprocessen mynnat ut i, ges insikt i hur de arbetar i praktiken (Alvesson & Deetz, 2000). Att triangulera data från olika källor var relevant för att besvara studiens syfte (Yin, 2007).

Vid den här typen av studie är anonymitet väsentligt och därför utelämnas information om projektet eller organisationen i fråga som kan spåras till involverade aktörer för att undvika att de identifieras. Intervjupersonerna har gett sitt samtycke till att ingå i studien och garanterats anonymitet (Alvesson & Deetz, 2000).

Direktobservationer

Jag var med som passiv observatör vid interna möten mellan arkitekterna som arbetade i det utvalda projektet, möten med kommunen och workshoptillfällen. Detta för att identifiera hur de genomförs i praktiken samt skapa förståelse för processer och strukturer som kan vara svåra för inblandade parter att identifiera eller beskriva (Esaiasson et al., 2012) Vid alla observationstillfällen har fältanteckningar förts, både allmänna noteringar om händelser som var av intresse för studiens frågeställningar och beskrivningar av aktörerna, scenen, syftet och handlingssättet för att skapa djupare förståelse för det som händer. Dessa finns samlade och tillgängliga vid förfrågan (Alvesson & Deetz, 2000; Yin, 2007).

Inledningsvis observerade jag ett möte då kommunens planarkitekt kom till arkitektkontoret för att tillsammans med de två arkitekterna som arbetade med projektet planera en gemensam workshop med elever i årskurs två på den skola som ligger nära planområdet. Sedan ett uppföljande telefonmöte mellan planarkitekten och ansvarig arkitekt på arkitektkontoret innan observation av workshopen som de genomförde på skolan. Därefter observerade jag ett till planeringsmöte mellan arkitektkontorets arkitekter och planarkitekten samt en workshop i kommunhuset dit medlemmar från samhällsföreningen samt förskolelärare bjöds in att delta. Som komplement ville arkitektkontoret genomföra ytterligare en workshop under våren med lokala politiker, företagare, mäklare och grannar i närområdet. Jag ville inkludera även den aktiviteten i studien så därför observerade jag ett förberedande planeringsmöte inför detta. Då deltog en nyanställd arkitekt med tidigare erfarenhet av att arbeta på en kommunal planförvaltning utöver de två arkitekterna som redan var involverade. Emellertid ställdes

workshopen in med kort varsel på grund av för få anmälda vilket innebar att observationen uteblev. För att undersöka anledningen till varför den tredje workshopen ställdes in och hur det påverkade deras plan genomfördes uppföljande samtal med involverade arkitekter.

Dokumentstudier

Jag har studerat dokumentation från en workshop som hölls i ett inledande skede när beställarna, arkitektkontoret och kommunen utvecklade värdeord som skulle präglade processen, innan studien påbörjades, för att identifiera hur resultatet presenterades och kom att bearbetas. Sedan har jag studerat den strukturplan och medföljande program som utvecklades med utgång i de workshops som har observerats i syfte att identifiera hur det som framkom vid aktiviteterna formulerades och tog uttryck. För att förstå hur arkitekterna och kommunens planhandläggare kommunicerade vid planering av dialogaktiviteter samt efterarbete har jag tagit del av mailkonversationer.

Intervjuer och informella samtal

Två stycken djupintervjuer av samtalskaraktär har genomförts för att kunna ställa mer komplexa frågor som kräver längre resonemang och borra djupare för ökad förståelse för arkitekternas arbete med dialog (Alvesson & Deetz, 2000; Esaiasson et al., 2012). En djupintervju (å 100 minuter) genomfördes med en arkitekt som har arbetat länge i företaget med fokus på stadsbyggnadsprojekt (i texten refererad till som A). A är delägare och styrelseordförande och arbetar både med företagets strategiska utveckling och som ritande arkitekt. Den andra djupintervjun (å 150 minuter) genomfördes med en arkitekt som är ansvarig för marknadsområdet stadsbyggnad och har arbetat på kontoret i några år (i texten refererad till som B). B arbetar både praktiskt med att planera och genomföra dialogprocesser i stadsbyggnadsprojekt samt strategiskt, delvis även som ritande arkitekt. Hen ansvarar för det projekt som närmare har studerats där en strukturplan ska tas fram och företräder arkitektkontoret vid kontakt med kommunen och exploatörerna. En tredje intervju (å 45 minuter) av semistrukturerad karaktär har genomförts med en nyutbildad arkitekt som har arbetat på företaget i ett år (i texten refererad till som C). C bistår tidigare nämnd arkitekt, B, i det projekt som ingår i studien, både med att rita, planera och genomföra aktiviteter i projektet. Djupintervjuerna har spelats in och transkriberats medan löpande minnesanteckningar fördes vid den kortare intervjun. Utöver dessa intervjuer har mer informella samtal förts med de tre arkitekterna i anslutning till möten och workshops. Även vid dessa tillfällen har minnesanteckningar förts.

Metodreflektion

Kvalitativa studier präglas av den som har genomfört studien i fråga, både när det kommer till utformning, genomförande och analys vilket medför en risk att forskaren påverkar studiens resultat (Esaiasson et al., 2012). Observation innebär möjlighet att samla in fallstudiedata som annars inte går att nå och ger ett inifrånperspektiv på det som studeras, men det går också att problematisera. Dels kan det vara svårt att som observatör fånga upp det som är av relevans, både när det kommer till att delta vid ”rätt” tillfällen och under observationer ha möjlighet att notera allt viktigt som sker. Gruppen eller organisationens agerande kan också påverkas eller anpassas på grund av observatörens närvaro, med eller utan avsikt, vilken kan medföra ett missvisande resultat (Yin, 2007). Att det sociala sammanhanget kan påverka intervjuvar behöver beaktas, emellertid kan svaren indikera hur den som intervjuas tänker, känner och reflekterar kring frågor och beskrivningar av organisationen vilket är av betydelse för den här studien (Alvesson & Deetz, 2000).

En annan kritisk aspekt är risken att som observatör bli påverkad av den grupp eller organisation som studeras och skapa sympatier för dem. Det kan medföra att observatören inte utför studien objektivt och det blir en skev tolkning (Yin, 2007). För att motverka detta och nyansera bilden kan fler aktörers perspektiv inkluderas. I den här studien har emellertid bara arkitekternas perspektiv beaktats i intervjuer vilket riskerar ge en ensidig bild och påverkar vilka slutsatser som kan dras. Genom att utöka studien och inkludera intervjuer med fler aktörer såsom tjänstemän på planavdelningen, exploatören och invånarna som var involverade i processen hade jag kunnat få fler perspektiv på dialogprocessen vilket hade varit intressant och kunnat stärka studien.

Det går inte att dra generella slutsatser utifrån studien men det går att utläsa fenomen gällande dialogprocesser som drivs av arkitekter på uppdrag av privat exploatör i ett tidigt planskede som är relevanta att belysa och studera vidare.

FALLSTUDIE

Här presenteras empiri från intervjuer med arkitekter som är anställda av arkitektkontoret och ett flertal direktobservationer under planering och genomförande av en dialogprocess. Först beskrivs hur arkitektkontoret arbetar med dialog med utgång i intervjuerna. Därefter presenteras bakgrund till det aktuella projekt som har studerats, följt av en beskrivning av dialogprocessen utifrån observationer, intervjuer och samtal. I nästa kapitel analyseras detta i relation till teori och tidigare forskning.

Arkitektkontoret

Arkitektkontoret som har studerats har cirka 200 medarbetare. Fokus för studien har varit den avdelning som arbetar med stadsbyggnad och hur de arbetar med medborgardialog i tidiga planskeden. Kortfattat har de inte större erfarenhet av att arbeta med detta utan håller på att utveckla sitt arbetssätt och dialogledningskompetens. Enskilda medarbetare har enligt arkitektkontorets styrelseordförande spelat stor roll och bidragit till att deras arbete med dialog har utvecklats (A, intervju, 17 maj 2018). De har inte ett formaliserat arbetssätt utan deras designprocesser skiljer sig från fall till fall, även om de ofta har en liknande karaktär. I intervjuerna framkommer att de är intresserade av att i större utsträckning ha en roll från tidigt planskede fram till det att byggnader står färdiga att säljas eller hyras ut och vill utveckla sitt arbetssätt (A, intervju, 17 maj 2018; B, intervju, 11 april 2018). Mer utförlig beskrivning av dessa aspekter följer nedan.

Utveckling av dialogarbete

På arkitektkontoret har inget aktivt arbete utförts för att rekrytera personer med kompetens att leda och organisera dialogprocesser. De har inte heller tjänster som innefattar övergripande ansvar för dialogarbete (A, intervju, 17 maj 2018). Emellertid beskrivs hur några personer har haft intresse och förmåga att arbeta med dialog vilket har inneburit att de har drivit arbetet internt underifrån, men med ledningens stöd, integrerat detta i projekt som de arbetar med och tagit roller som dialogledare (A, intervju, 17 maj 2018; B, intervju, 11 april 2018). Anledningen beskrivs av arkitekt B (intervju, 11 april 2018) vara att de vill göra invånarna delaktiga i stadsutvecklingsprocessen och ta tillvara på lokal kännedom om platsen för att bättre förstå den. I intervjuerna framstår att dessa individers intresse och förmåga att arbeta med dialog och delaktighet har haft stor betydelse för att dialogarbetet har utvecklats i organisationen. Genom att testa sig fram har erfarenheter samlats som i sin tur har lett fram till nya projekt (A, intervju, 17 maj 2018; B, intervju, 11 april 2018).

En aspekt som de intervjuade arkitekterna (A, intervju, 17 maj 2018; B, intervju, 11 april 2018) belyser är dock att de arbetar på uppdrag av beställare som de behöver förhålla sig till. De menar att intresset för att arbeta med dialog och delaktighet varierar stort hos dem och det gäller att beställarna har förtroende för arkitekterna för att de ska få handlingsutrymme att integrera en dialogprocess i uppdraget, vilket tyder på att intresset för delaktighet vid stadsutveckling varierar bland exploatörerna. De menar även att det inledningsvis är viktigt att hitta en gemensam målbild och utifrån den planera utformning av medborgardialog, vilket blev fallet i det projekt och den dialogprocess som har studerats närmare (ibid.).

Ledning och organisering av dialogarbete

Arkitektkontoret har inget formaliserat ledningssystem för dialogarbete specifikt utan i intervjuer beskrevs att medarbetare håller på att utforska arbetssätt och bygga upp kunskap (A, intervju, 17 maj 2018; B, intervju, 11 april 2018). De har dock utvecklat en modell för att förklara sin arbetsprocess (även kallad designprocess) inför kund/beställare. Den beskriver hur processen vilar på interaktion mellan arkitektkontoret och kunder/beställare/extern part både i inledande skede, den kreativa fasen och slutfasen. Först med fokus på värdeord och vision, därefter i den kreativa processen med hjälp av workshops och i slutfasen genom analyser som leder fram till konkreta förslag. Emellertid framhåller de att modellen är förenklad och att det i verkligheten ofta ser annorlunda ut, processer ser olika ut från fall till fall och är ofta mer komplex än vad bilden visar med många aktörer och aspekter att ta hänsyn till (ibid.), vilket är en av anledningarna till att de ser ett stort behov av processledare som kan hålla samman arbetet (A, intervju, 17 maj 2018).

Dialogledningskompetens på arkitektkontoret

Vid djupintervjuerna beskrevs behov av att förstärka kontoret med ytterligare kompetens för att vidareutveckla arbetet med dialog och delaktighet samt ge de personer som idag arbetar, eller vill arbeta, med dialog möjlighet att fördjupa sina kunskaper för att stärka dem i deras roller (A, intervju, 17 maj 2018; B, intervju, 11 april 2018). Eftersom de vill arbeta närmare kommuner så har de nyligen rekryterat en erfaren planarkitekt för att bredda befintlig kompetens och kunna utföra mer av det arbete som planarkitekter traditionellt sett har gjort (B, intervju, 11 april 2018).

Arkitekt A (intervju, 17 maj 2018) betonade att alla arkitekter inte behöver arbeta med dialog och att alla inte heller är lämpade att driva dialogprocesser eftersom det kräver en särskild förmåga. Däribland att hantera konflikter som uppstår när olika intressen möts vid dialog, men

även sakkunskap kring lagar, regler och byggprocessen. Hen ser emellertid att det vore bra om alla gick en grundkurs i dialogarbete och hur det kan användas för projektutveckling.

Perspektiv på dialog som verktyg för bättre resultat och utökade uppdrag

Arkitektkontoret har just nu många projekt där de ska ta fram underlag till detaljplaner, men de strävar efter att få fler planuppdrag då de vill arbeta mer med strategisk planering i tidiga skeden (B, intervju, 11 april 2018). Arkitekt B upplever att planprogram kan vara framtagna utan djupare analys och kännedom om lokala förutsättningar och tror att det bland annat kan bero på att flera kommuner inte har tidigare erfarenhet, intresse, kompetens eller resurser att genomföra dialogprocesser. Även arkitekt A (ibid.) upplever att många planarkitekter saknar förmåga att driva dialogprocesser och är kritisk till att deras utbildning inte har rustat dem bättre. Hen beskriver också att hen just har besökt ett område där de ska rita bostäder utifrån en detaljplan som hen misstänker kommer vålla protester eftersom den förutsätter stora ingrepp på naturen som karaktäriserar området idag. Om en dialogprocess hade genomförts med invånarna tror hen att detaljplanen hade utvecklats annorlunda och på ett vis som hen hellre hade ritat bostadsområdet utifrån.

En av de intervjuade arkitekterna (B, intervju, 11 april 2018) beskriver exempel på när det har gått för lång tid mellan det att planprogrammet tas fram och det att de faktiska detaljplanerna utformas, så att förutsättningarna har förändrats och planerna behövt justeras. Invånarna har då förväntat sig något annat än vad projektet resulterar i vilket har skapat besvikelse och motsättningar. Hen uttrycker en önskan om att i större utsträckning vara delaktig genom hela processen för att motverka detta genom fortsatt dialog och kommunikation med intressenter kring utvecklingen och framhåller vikten av att tydliggöra steget mellan dialog och ritning genom tydlig dokumentation vid en dialogprocess för att kunna vara transparent och visa på processen som ligger bakom för ökad förståelse. Hen ser även att arkitektkontoren gärna skulle vara delaktiga ända till det att det är dags att utforma kommunikationsmaterial inför försäljning eller uthyrning. Både för att upprätthålla dialogprocessen, säkerställa att de värden som de har arbetat utifrån framhålls och för att knyta ihop arbetet (ibid.).

Båda arkitekterna som har djupintervjuats (A, intervju, 17 maj 2018; B, intervju, 11 april 2018) uttrycker behov av att utforska arbetssätt och samla praktiska erfarenheter av dialog i olika skeden för att utveckla nya idéer och arbetssätt, och skapa förutsättningar för fler uppdrag av den karaktären. Med anledning av det här är det projekt som har studerats av stort intresse för

dem eftersom det utspelar sig i ett tidigt planskede och de har möjlighet att driva exploatörens dialogarbete.

Dialogprocessen

Två privatpersoner förvärvade för drygt tio år sedan mark i ett område i anslutning till centrum i ett mindre kustsamhälle. En av dem hade tidigare varit bofast året runt och aktiv i det lokala näringslivet men bodde numera på annan plats. Dock hade hen fortfarande ett hus och familjeföretag i samhället. Området innefattas av fördjupad översiktsplan men det finns ingen detaljplan. I den fördjupade översiktsplanen framkommer att området behöver ha en relativt hög exploateringsgrad för att kunna erbjuda attraktiva åretruntbostäder till en rimlig prisnivå då priset på fastigheter i centrala delar av samhället har stigit i pris och köpts upp av sommarboende. Det framhålls även lämpligt att kombinera bostäder med verksamheter.

Personerna som köpte marken bildade ett bolag med en vision i enlighet med den fördjupade översiktsplanen men hade ingen tidigare erfarenhet av att driva stadsutvecklingsprojekt och anlidade därför två seniora konsulter som rådgivare under planprocessen samt det arkitektkontor som studien berör för att leda deras visionsarbete och ta fram en strukturplan för området som ska utgöra underlag för kommunen när de ska utveckla ett planprogram. Exploatörerna ville uttalat involvera lokalsamhället i arbetet och har med hjälp av arkitektkontoret initierat och bjudit in kommunen till att gemensamt genomföra en dialogprocess gällande planområdet som grund för deras visionsarbete. I detta fall hade inte heller kommunen tidigare erfarenhet av att arbeta med medborgardialog utöver lagstiftade samråd vilket tog uttryck i en viss osäkerhet vid genomförandet. Planhandläggaren hade anställts året innan och var nyutexaminerad. Den ansvariga arkitekten (B, intervju, 11 april 2018) beskriver att de hade kunnat driva dialogarbetet utan att involvera kommunen, men att de tror att det kunde vara dem till gagn att driva det tillsammans med dem för att utveckla en gemensam bild och förståelse för området.

Hösten 2017 hölls en inledande workshop av arkitekt på arkitektkontoret i samarbete med kommunens planhandläggare. I inbjudan stod följande:

”Planavdelningen, tillsammans med XXX, anordnar en intern workshop där vi ska diskutera frågor såsom placering av förskolan, bevarande/utnyttjande av natur- och rekreationsområden, anpassning av bebyggelsen i landskapet, och trafikfrågor i programområdet.

Syftet med workshopen är att diskutera förutsättningar och sätta ramar inför det kommande arbetet med planprogrammet och vi anser att ert deltagande är viktigt. Denna workshop kommer att ligga till grund för en kommande extern workshop som planeras för våren 2018 där fler bjuds in.”

De som bjöds in att delta var tjänstemän från kommunens planavdelning, miljö- och byggavdelning, skolchefen samt exploatörens representanter. Emellertid kom bara representanter från planavdelning samt exploatörens representanter att delta. Workshopen kom att generera skisser och idéer på hur området skulle kunna utvecklas samt fyra ledord för projektet; identitet, hållbarhet, variation och landskap.

Under våren 2018 bjöd arkitekterna inom ramen för sitt uppdrag för exploatören och kommunen in till fler workshops för att samla underlag inför utformning av strukturplan och kommande planprogram. De förklarade att de ville involvera lokalbefolkningen, däribland barn, och arrangerade därför först en workshop med elever för att få barnperspektiv på området, därefter en workshop med fokus på utveckling av bostäder och skola dit samhällsföreningen och förskolelärare bjöds in eftersom de ville få fördjupad förståelse för hur behoven såg ut utifrån deras perspektiv. Upplägget för den senare var snarlikt det som var på den workshop som arrangerades för tjänstemän och exploatören.

Efter att dessa genomförts uttryckte involverade arkitekter (B & C, personlig kommunikation, 18 maj 2018) behov av ytterligare en workshop som komplement till de två tidigare genom fördjupad dialog med bybor, mäklare och lokalt näringsliv för att få djupare inblick i behov och förutsättningar gällande bostadsutveckling och verksamhetslokaler. Kommunens plankontor visade inte intresse av att arrangera en sådan workshop så därför initierade arkitektkontoret en workshop på egen hand, emellertid med bibehållen dialog med plankontoret. Nedan följer mer detaljerad beskrivning av hur respektive workshop genomfördes, utifrån för studien relevanta aspekter.

Workshop med skolelever

Syftet med workshopen var att med hjälp av elever i årskurs 4 och 5 på en närliggande skola få inblick och bättre förståelse för hur området används idag och vad de uppskattar med platsen.

Planering

De två involverade arkitekterna planerade workshopen tillsammans med kommunens planhandläggare genom ett möte på arkitektkontoret samt via mail och telefon. Planhandläggare

skötte kontakten med skolans rektor och lärare samt samordnade workshopen men arkitekterna bistod vid planering av upplägg. Bland annat genom att hänvisa till tidigare projekt arkitektkontoret hade arbetat med för att inspireras av dessa. Planhandläggaren var relativt ny i sin tjänst och hade inte tidigare erfarenhet av den här typen av medborgardialog. Hen efterfrågade hjälp och visade ödmjukhet inför arkitekternas förslag, samtidigt framkom att hen aktivt läst på gällande dialog med barn och hade flera egna idéer och förslag gällande upplägg.

Upplägg

Workshopen genomfördes på elevernas skola, en övning var utomhus. Vid tillfället deltog de två arkitekterna som arbetar med projektet, exploitörens seniora rådgivare, kommunens planhandläggare, två andra tjänstemän från plan- och exploateringsavdelningen samt 35 elever.

Introduktion

Workshopen inleddes i ett klassrum på skolan med att planhandläggaren visade en film över området filmad med drönare för att låta eleverna gissa var någonstans det var. Efter tio minuters tekniskt strul fungerade det och eleverna delades därefter in fem grupper innan gemensam lunchrast med de vuxna. De två arkitekterna, planhandläggaren och de andra två tjänstemännen agerade dialogledare för varsin grupp, ingen av dem hade tidigare lett dialogaktiviteter med barn. Under observationen fokuserades på de grupper som leddes av arkitekterna.

Uppgift

Arkitekterna åt med eleverna medan planhandläggaren förberedde utskrifter av kartor inför aktiviteten. När eleverna kom tillbaka till klassrummet väntade kartor, post-it-lappar, klistermärken, papper i olika färger och storlekar, färgpennor och lim på dem. Under ledning av var sin dialogledare fick eleverna gruppvis i uppdrag att med hjälp av olika färger markera på kartorna var de själva brukade vara på sin fritid eller när de hade rast samt var de brukade vara på idrottslektioner och utflykter med skolan. Detta fick eleverna att börja diskutera var de fick och inte fick vara under skoltid eftersom det var relevant för dem, vilket arkitekterna och planhandläggaren inte hade tänkt på. Därefter fick eleverna själva berätta och beskriva på lappar vad de ser kan förbättras, vad de gillar idag och vad de vill ska utvecklas. Detta för att identifiera hur de upplever olika platser. När eleverna börjar komma med önskemål om pool och liknande försöker arkitekterna vara tydliga med att framhålla vad de har möjlighet att påverka. Emellertid ställdes frågor som till exempel ”hur vill ni att det ska se ut?” vilket framkallade diskussion bland eleverna kring vad de önskade se i området. Dialogledarna hade ansvar för att föra anteckningar och hjälpa eleverna att markera sina tankar och idéer med hjälp av klistermärken och post-it-lappar på kartan.

Det framkom att killarna tog mer plats än tjejerna i diskussionen. Emellertid började hela gruppen delta mer aktivt och jämlikt när de började använda klistermärken för att markera på kartan vilka ställen de använder sig av. Några elever valde att utmana de vuxna vid aktiviteterna genom att återkommande säga nej och störa ordningen. Flera tappade märkbart fokus efter en kvart vilket tog uttryck i att de lätt blev distraherade och började prata om annat, däribland om var de bodde och områden utanför kartan. Det blev väldigt intensivt vilket gjorde det svårt för dialogledarna att säkerställa att alla elever inkluderades i diskussionerna, några hamnade passivt vid sidan. En halvtimme in i aktiviteten kom elevernas lärare in i klassrummet vilket återskapade fokus bland dem. Efter 45 minuter konstaterade arkitekterna att de ligger före tidsplanen då det har gått fortare än väntat. Hittills hade arkitekterna agerat aktiva dialogledare men de gav sen eleverna i uppgift att på egen hand formulera, rita och beskriva vad de tycker är en bra plats att leka på. Under tiden försökte de säkerställa att barnens feedback samlades in, däribland att post-it-lappar satt fast ordentligt på kartan. Det hade hittills inte tagit någon paus och några barn hade tröttnat och börjat göra andra saker såsom att dansa, leka och sjunga. Det tog en stund för dialogledarna att få kontroll över situationen och introducera rast med frukt och isglass. Några elever valde dock att sitta kvar för att fortsätta rita sina tankar och idéer.

Rundvandring

Under pausen pratade de fem dialogledarna ihop sig kring hur de skulle sammanfatta materialet. De konstaterade att de hade dokumenterat aktiviteten på olika sätt och därför skulle sammanfatta och dela deras respektive gruppers kartor. De pratade även ihop sig gällande hur nästa del, en rundvandring i området, skulle gå till. Det valde ett upplägg där de gruppvis går ut och väljer en rutt för att lyssna in vad barnen hade att säga om olika platser i området. Vid detta moment uppstod problem då några elever skingrades från sina grupper och börjar leka på olika håll. Två konflikter bröt ut, en elev lämnade skolområdet och läraren behövde tillkallas för att få ordning. Samtidigt gick det enligt plan för några av grupperna och eleverna fick chans att visa sina favoritplatser, däribland en utsiktsplats, en bäck och en grillplats.

Avslutning

Efter en halvtimme utomhus var de åter inne i skolan. Dock rådde förvirring kring var de skulle vara och kaos uppstod då de försökte föra eleverna till rätt plats. Dialogledarna försökte uppehålla barnen men några gömde sig och andra spelade gitarr. Till slut kunde de återsamla alla elever i en stor grupp, tacka för deras medverkan och avsluta med att ge dem diplom.

Efteråt

Arkitekterna samlade in de andra dialogledarnas anteckningar från de olika momenten samt de kartor som grupperna hade utvecklat för att sammanställa dessa. De delade materialet med kommunen och förde in det i sitt större levande dokument där de samlade projektmaterial inför kommande steg.

Workshop med förskolelärare, samhällsföreningen, tjänstemän och exploatör

Arkitektkontoret och kommunen hade som uttalat syfte att workshopen skulle ge dem ökad förståelse för lokala förutsättningar gällande bostäder, förskola och verksamhetsområde. Detta som underlag till den strukturplan som arkitekterna höll på att utveckla och det planprogram som kommunen ansvarade för att upprätta.

Planering

Planen var att bjuda in förskolelärare och representanter från samhällsföreningen för att ta del av deras kunskap och idéer. En riktad inbjudan skickades. Vid planering inför workshopen hade kommunen och arkitektkontoret olika idéer gällande upplägget. Kommunen förespråkade en struktur som använts vid en workshop som genomförts ett halvår tidigare i samma projekt då exploatören och arkitektkontoret tillsammans med kommunen utvecklat värdeord som skulle löpa som en röd tråd genom projektet. Arkitekterna ansåg att det upplägget genererade för generell input och inkluderade aspekter som delvis ligger utanför planerarens mandat då de är avhängiga tekniska utredningar. De ansåg snarare att de behövde fördjupa förståelsen för lokalsamhället och ta till vara på deltagarnas kunskap. Workshopen kom dock att få snarlikt upplägg som den workshop som arrangerades för tjänstemän och exploatörens representanter hösten 2017. Planeringen skedde genom ett möte på arkitektkontoret, i övrigt via mail och telefon och det framkom att kommunen och arkitektkontoret hade olika idéer kring hur de ville genomföra dialogaktiviteten och det slutade i en kompromiss.

Upplägg

Workshopen hölls i kommunhuset en eftermiddag klockan 15.30-19. Kommunens planhandläggare ledde mötet tillsammans med två arkitekter från arkitektkontoret. En representant från samhällsföreningen och två förskolelärare kom. Dock deltog även en tjänsteperson från planavdelningen, en tjänsteperson från exploateringsavdelningen samt den privata exploatören genom de två markägarna och deras rådgivare. Totalt deltog åtta personer på workshopen, utöver arkitekterna och planhandläggaren som arrangerade den.

Introduktion till workshop

Planhandläggaren inledde mötet med att kortfattat berätta att kommunen ska påbörja arbetet med planförslaget och att bland annat den här workshopen ska ligga till grund för det. Deltagarna fick veta att planprogrammet skulle innefatta bostadsområde, förskola och verksamhetsområde. Därefter fick alla deltagare presentera sig och berätta vad de hade för roll. Det observerades att markägarna uttryckte stort engagemang och tog mycket plats i rummet; ”Nu händer det grejer som tusan!” ”Jättetryck på skola och bostäder!”. Även att vissa termer användes som skulle kunna behöva förklaras för någon som inte är insatt i planprocesser sedan tidigare.

En av arkitekterna presenterade kort arbetet som hade genomförts, däribland de ledord som hade utstakats på höstens workshop och skulle löpa som en röd tråd genom projektet; *identitet, hållbarhet, variation* och *landskap*. Dessa bröts ner till; *service och gemenskap, varierad bebyggelse, bebyggelse som följer landskapet, natur och förskola*. Hen berättade även att de tillsammans med kommunen hade genomfört en workshop med elever i årskurs 4 och 5 på den lokala skolan och visade den fysiska tredimensionella modell som de på arkitektkontoret tagit fram över planområdet. Planhandläggaren presenterade därefter kommunens styrdokument, den fördjupade översiktsplanen med riktlinjer och berättade att geoteknisk undersökning, naturvärdesinventering samt steg 1 i arkeologisk undersökning hade genomförts.

Därefter introducerade planhandläggaren upplägget för workshopen, att olika teman med tillhörande frågor skulle diskuteras. Dessa var: 1. *Områdets framtid och förutsättningar*, 2. *Natur, landskapsbild och gestaltning*, 3. *Förskola*, 4. *Trafik och tillfart*, 5. *Avslutning* (översiktlig tidplan). Styrkor och svagheter samt möjligheter och farhågor skulle uppmärksammas. Upplägget var något otydligt och diskussion uppstod kring hur det skulle genomföras vilket medförde en viss osäkerhet hos planhandläggaren. En annan tjänsteperson från kommunen ingrep och delade in alla i rummet i två grupper (bortsett från observatören och planhandläggaren själv). En fördelning av personer med liknande roller eftersträvades vid uppdelning. En av arkitekterna tog därefter vid och belyste att efter varje tema ska de ta en kort gemensam avstämning där varje grupp presenterar vad de diskuterat inför den andra gruppen. Till sin hjälp hade de post-its, kartor över området och posters för respektive tema. Först samlades alla, något trevande, vid samma karta och diskussion uppstod kring närliggande områden som också planeras att bebyggas med bostäder och hur trafiksituationen ska lösas. En av markägarna framhävde att det finns ”möjlighet att komma in med sin drömlösning” för området innan grupperna delade upp sig vid varsin karta för att introduceras till temat med

tillhörande frågor och påbörja diskussion. De två arkitekterna blev ombudade av planhandläggaren att vara moderatorer i varsin grupp medan hen hade rollen att leda programmet för workshopen. Arkitekterna kom att dokumentera vad deltagarna diskuterade genom att anteckna på post-it-lappar. Efter respektive tema sammanfattade de två arkitekterna från arkitektkontoret vad deras respektive grupper hade diskuterat i helgrupp utifrån post-it-lapparna som då fästes på en större plansch. Deltagarna var också involverade och vidareutvecklade resonemang vilket bidrog till att fler post-it-lappar skrevs och fästes upp.

Diskussioner utifrån teman

De privata exploatörerna var genomgående positiva och optimistiska. ”Nej jag ser inga direkta farhågor” uttryckte en av dem på första temat som handlade om områdets framtid. En förskolelärare svarade då att hens farhåga var att det byggs bostäder som ingen har råd med och berättade att ”jag är uppväxt här men har inte haft råd att köpa hus i byn så vi har därför fått köpa hus på landet istället”. Förskolelärarens respons på uttalandet var tydlig och fick exploatören att bedyra att det ville bygga vanliga åretruntbostäder och inte några ”värstinghus”.

Vid den del av workshopen som handlade om natur, landskapsbild och gestaltning berättade exploatörerna och arkitekterna bland annat att det skulle ske en varsam exploatering med en bebyggelse som följde landskapet och bevarade befintliga värden. Även att området skulle bebyggas etappvis för att det inte skulle bli en spökstad innan området var etablerat. Idéerna var av en sådan karaktär att få skulle motsäga sig dem, så det blev snarare en samstämmig diskussion om att bebyggelsen till exempel ska följa höjdkurvorna i området, vilket redan hade diskuterats och fastställts på den första workshopen. I detta fall var det kommunen som hade velat lyfta detta medan arkitekterna själva i samtal efteråt sa, något ursäktande, att de inte hade behövt diskuteras eftersom det kändes som givna konstateranden.

Exploatörens iver och förväntan var tydlig; ”jag får gåshud när vi pratar om klustren” uttryckte hen gällande arkitekternas förslag om hur husen skulle placeras, vilket kan tänkas påverka de få deltagare som var där. Diskussion om material och färger uppkom och arkitekterna försökte styra in samtalet på uttryck snarare än detaljer, bland annat genom att framhäva en reflektion från en deltagare gällande landskapsbilden; ”bebyggelse där berget ska framträda, inte bebyggelsen”. I efterhand förklarade arkitekten att hen försökte undvika diskussioner om detaljer eftersom det är för tidigt, i detta skede vet det inte ens vem som kommer att bebygga marken i framtiden (B, intervju, 11 april 2018).

Det tredje temat för workshopen var förskola vilket arkitekterna gärna ville ta chansen att fördjupa sig i eftersom det, som de uttryckte, fanns två experter på plats, det vill säga förskolelärarna, som både kunde berätta om den befintliga situationen och vad de såg för behov. Förskolelärarna vittnade om en ohållbar situation med för små utrymmen, logistik- och arbetsmiljöutmaningar och ineffektivt arbetssätt på grund av befintliga lokaler. Sedan tidigare fanns vetskap om behov av nya förskola, dock verkade både kommunen och arkitekterna överraskade av att höra om hur stort behovet och de började diskutera om de behövde dimensionera upp storleken på förskolan i jämförelse med tidigare planer. Deltagarna tillfrågades var någonstans det skulle vara lämpligt med en förskola i området utifrån deras behov. När temat förskola hade avhandlats i helgrupp blev det fika innan tema trafik och tillfart hastigt diskuterades. Det började bli sent och workshopen avslutades.

Efteråt

Arkitekterna fotade av planscherna med post-it-lappar och sammanställde respektive grupps feedback utifrån post-it-lapparna i punktform. De delade materialet med kommunen och förde in det i sitt större levande dokument där de samlade projektmaterial inför kommande steg.

Arkitekternas reflektion i efterhand

Det framkom att kommunen och arkitekterna delvis hade olika idéer om vad som var relevant att lyfta under workshopen. Arkitekterna beskrev att de försökte avstyra planhandläggaren från att diskutera tema trafik och tillfart då de menade att infrastrukturfrågor var avhängigt miljökonsekvensanalyser och tekniska undersökningar. Eftersom dessa inte var färdiga kunde de inte ge deltagarna information om vilka premisser som gällde och arkitekterna såg därför att det var onödigt att lyfta ämnet. De förklarade att de ville fokusera på den kunskap som invånarna besitter gällande lokalsamhället. Detta för att få ökad förståelse för områdets egenskaper så att de kan beakta och integrera dessa i strukturplanen, diskussion om infrastruktur för de istället med en referensgrupp med professionell kunskap kring frågorna. Arkitekterna beskrev också att de ville fördjupa diskussionerna gällande förskolan och bostadstyper, men upplevde att planhandläggaren som koordinerade workshopen ibland forcerade grupperna till att gå vidare till nästa tema trots intressanta diskussioner. Vid observationerna noterades att planhandläggaren var noga med att hålla tidplanen för respektive moment och ibland avbröt diskussioner för att gå vidare till nästa övning.

I samtal med arkitekterna efter workshopen framkom att de redan innan dialogaktiviteten hade börjat skissa på en strukturplan för området vilket de inte kommunicerade till kommunen. Det var tänkt att en förskola skulle placeras på den mark som kommunen ägde i planområdet, men

eftersom det var ont om plats hade arkitektkontoret skissat på ett alternativt förslag. I det förslaget var förskolan istället placerad på mark som enligt översiktsplanen inte skulle bebyggas men som arkitekterna ansåg vara en lämplig placering av flera anledningar. Arkitekterna förklarade det med att det dels skulle innebära en strategisk placering av förskolan i förhållande till de andra kommunala verksamheterna, dels att det skulle kunna innebära en möjlighet för exploatören att köpa loss den mark från kommunen som annars var tänkt att användas för förskolan vilket skulle innebära bättre möjligheter för bostadsutveckling (B & C, personlig kommunikation, 9 april 2018).

Workshop med det lokala näringslivet

Arkitektkontoret ville vid detta tillfälle presentera skisser på strukturplan som underlag till diskussion med det lokala näringslivet, däribland mäklare för att få bättre förståelse för vilken typ av bostäder och prisklass framtida köpare var intresserade av. Kommunen hade dock invändningar och ville enligt arkitekterna inte att skisser skulle visas innan planprogrammet var färdigställt, även om det vid detta tillfälle var exploatören som med hjälp av arkitektkontoret skulle stå värd för workshopen. Arkitekterna uppfattade det som att kommunen var rädda för att delge invånarna information om planprocessen (B & C, personlig kommunikation, 25 juni 2018). Den sistnämnda workshopen kom arkitekterna att ställa in med anledning av för få anmällda. Workshopen hade initierats och planerats med kort varsel och inbjudan kom ut nära inpå det planerade datumet. Arkitekterna uttryckte att de var medvetna om att de var för sent ute och att det inte var en optimal process men att de ändå hade velat försöka få till en workshop (ibid.). Arkitektkontoret valde istället att satsa på att uppföra en utställning i skyltfönster i byn under sommaren för att presentera planscher med information om visionsarbetet och abstrakta skisser på en tänkt strukturplan. Syftet var dels att berätta vad som var på gång, dels uppmuntra till feedback via brev eller e-post (C, personlig kommunikation, 10 juli 2018).

Arkitekternas reflektion

Ansvarig arkitekt beskriver det som att arkitektkontoret kom att göra mycket jobb för kommunen eftersom de till stor del utförde arbetet med att planera, driva och administrera dialogarbetet och kommunen saknade resurser för att själva göra detta (B, personlig kommunikation, 18 maj 2018).

En praktisk utmaning som de involverade arkitekterna upplevde var att kommunen var långsamma med att svara vilket de menade påverkade genomförandet av dialogprocessen negativt. De önskade mer tät kommunikation med kommunen för att kunna stämma av frågor

och gå vidare i processen men upplevde att tjänstemännen var långsamma och inte särskilt intresserade av fördjupad dialog med invånarna vilket de menade påverkade deras möjlighet att forma dialogprocessen på det vis de önskade (B & C, personlig kommunikation, 25 maj 2018). En annan aspekt som de belyste gällande genomförandet var att de och planhandläggaren ibland hade olika syn på vad som var relevant att fokusera på vid aktiviteterna, och nämnde exemplet med temat trafik och tillfart från workshopen i kommunhuset (ibid.).

Ansvarig arkitekt beskriver att arkitektkontoret kom att få en utökad roll i projektet genom workshoparna då de utöver att arbeta på uppdrag av exploitören även agerade projektledarkollegor till planhandläggaren. Detta kom att leda fram till att kommunen delvis bekostade deras arbete med workshoparna. Hen tror själv att det beror på att de har byggt upp förtroende och tillit hos kommunen samt att kommunen delvis själva saknar dialogledarkompetens och behöver förstärkning eftersom de inte har arbetat i liknande projekt tidigare (B, personlig kommunikation, 25 juni 2018).

Sammanfattning av fallstudien

I djupintervjuerna framkom att arkitektkontorets arbete med dialog i stadsutveckling har utvecklats underifrån på initiativ från intresserade medarbetare. Det har inte funnits formella dialogkompetensroller i organisationen utan kunskap har utvecklats under tiden bland de medarbetare som aktivt har arbetat med dialog.

De strävar efter att i större utsträckning få arbeta från tidiga skeden av planprocesser fram till slutskeden för att kunna arbeta fram och bibehålla en röd tråd genom processen. Arkitekterna uttrycker intresse för att utveckla arkitektkontorets dialogprocesser men upplever att deras beställare brukar begränsa deras möjlighet att arbeta med dialog. De ser behov av att utveckla och utforska nya arbetssätt och såg en chans i det projekt som har studerat eftersom de där hade stöd från beställarna. Genom att initiera ett samarbete med kommunen kunde de tillsammans med dem genomföra en dialogprocess. Arkitektkontoret uttryckte att de dels ville få bättre förståelse för området inför deras arbete med att ta fram en strukturplan, dels att de var intresserade av att arbeta närmare kommunen som skulle utveckla ett planprogram. Kommunen hade inte tidigare erfarenhet av fördjupad medborgardialog i tidiga planskeden och arkitekterna kom ibland att känna sig tillbakahållna av dem. Det visade sig att de hade olika idéer och perspektiv på hur dialogen skulle genomföras och vad de ville få ut av aktiviteterna.

Karaktären på de två workshops som observerats skiljde sig åt, det var olika målgrupper och upplägg. Det hade svårt att genomföra workshopen med skoleleverna enligt plan och

förutsättningarna till att lyssna, ta in och dokumentera barnens input var inte särskilt goda. Målet var att med hjälp av barnen förstå hur området används idag, vad de ser för kvalitéer och utvecklingsmöjligheter. Det framkom emellanåt utmanande för dialogledarna att hantera situationer som uppstod och få ut vad de sökte från deltagarna. Den andra workshopen var av uppbyggd kring fyra teman som skulle diskuteras. Emellertid uppstod inte diskussion utifrån olika perspektiv utan det blev snarare en samstämmighet kring de ledord som tagits fram på tidigare workshop och en fördjupning i behov gällande förskola.

ANALYS

I detta avsnitt analyseras och tolkas fallstudien med hjälp av det ramverk och de frågor som Fung (2006) presenterar samt tidigare forskning gällande dialogledning i planeringsprocesser utifrån maktperspektiv. Detta i syfte att identifiera viktiga faktorer som påverkar hur arkitektkontoret hanterar delaktighet i ett tidigt planskede. Nyckelbegrepp för analysen är representation, inflytande, delaktighet, kunskapsanspråk, format, maktbalans och intressen.

Faktorer som påverkar hur arkitektkontoret hanterar delaktighet

Arkitekterna uttrycker själva att de vill utveckla sitt arbete med dialog och delaktighet för att arbeta mer med delaktighet och inkludering då de värderar och ser det som en viktig del i sitt arbete. Emellertid är det inte demokratiska principer som styr hur de arbetar med intressenters delaktighet och inflytande, utan deras beställares intressen (Blundell-Jones, Petrescu, & Till, 2005; Till, 2005). I det fall som har studerats säger sig arkitekterna ha beställarnas stöd att arbeta med dialog, emellertid framkommer det inte innebära att invånare involveras i större utsträckning. Genom närmare analys av fallstudien identifieras andra faktorer påverka hur arkitektkontoret hanterar delaktighet.

Dialogledning

Då arkitekterna inledningsvis initierade en workshop med relevanta tjänstemän från kommunen och exploatörens representanter för att tillsammans utveckla ledord för processen, diskutera områdets framtid och förutsättningar samt skissa upp idéer började de skapa en gemensam vision för planområdet. Det innebar att exploatören och arkitekterna fick chans att påverka kommunens bild av området, vilket går att se ligga i deras intresse. Detta då det är strategiskt viktigt att kommunen har en liknande bild av området som dem eftersom det är kommunen som ska ta fram planprogram och en detaljplan, dokument som har direkt påverkan på exploatörens handlingsutrymme (Fung, 2006).

Workshop med skolelever

Kommunen och arkitektkontoret valde att involvera skolelever genom en workshop med argumentet att de ville få bättre förståelse för området utifrån de som vistas där mest idag, det vill säga kunskap om nuvarande tillstånd. De kom även att efterfråga vad eleverna ansåg önskvärdt för områdets utveckling, det vill säga normativ kunskap (Rydin, 2007). Elevernas lärare fick frågan och accepterade att klassen kunde delta i en workshop på skoltid.

Metoden som användes på workshopen med eleverna kan vara en ögonöppnare och verktyg för att se bortanför traditionella normer inom arkitektur (Till, 2005). Vid observation av workshopen framkom dock ett antal utmaningar sett till hur workshopen organiserades och eleverna involverades. Det upplägg som planerats fungerade inte särskilt väl i praktiken. Det blev dels stökigt vilket påverkade genomförandet och delvis hindrade utförandet av de övningar som planerats. Elever kom inte till tals, några för att de inte fick utrymme i samtalen, andra för att de hade svårt att koncentrera sig, vilket påverkade vilka personer som kom att uttrycka sig (Fung, 2006). Att använda kartor som underlag och delvis låta eleverna själva dokumentera sina upplevelser och idéer med hjälp av kartorna kan begränsa elevernas möjlighet att bidra. Dels om de inte kan läsa kartan, dels om de har svårt att uttrycka sig eller våga ta plats i gruppen, vilket också påverkar vad som tillåts framträda (Palmås & von Busch, 2015).

Upplägget för workshopen och att det var stökigt gjorde det utmanande för dialogledarna att lyssna in och dokumentera samtalen på ett rättvisande sätt. Att arkitekterna och planhandläggaren lät personer utan tidigare erfarenhet av att arbeta med dialogaktiviteter få ansvar för att leda gruppövningar och dokumentera elevernas input tyder inte på en medvetenhet om vikten av dialogledarens kompetens. Samma gäller att ingen av dem som var involverade hade erfarenhet av att leda dialogaktiviteter med barn vilket talar för att det är ännu svårare med ett medvetet lyssnande. Då dialogledarna har direkt påverkan på processen genom hur de leder och dokumenterar samtalet är deras oerfarenhet en kritisk faktor som påverkar utfallet, vilket inte beaktades vid genomförandet av workshopen med eleverna (Bornemark, 2016b; Bornemark, 2016c; Wiberg, 2018).

Workshop med förskolelärare, samhällsföreningen, tjänstemän och exploatörer

De två involverade arkitekterna och kommunens planhandläggare arrangerade en kompletterande workshop med det uttalade syftet att genom dialog generera ökad förståelse för de lokala förutsättningarna gällande bostäder, förskola och verksamhetsområde. Emellertid kom inte så många perspektiv att representeras då de valde att skicka riktade inbjudningar till förskolelärare på den närliggande förskolan samt samhällsföreningens styrelse och endast två förskolelärare och en representant från föreningen kom att delta, vilket innebar en begränsning i vilka perspektiv som kom att representeras (Fung, 2006). De valde också att inkludera tre personer som representerade exploatören samt två tjänstepersoner, en från exploateringsavdelningen och en från planavdelningen. Då upplägget på workshopen var snarlikt det på den tidigare workshopen då exploatörens representanter och ett urval av tjänstemän deltog, går det att ifrågasätta varför dessa bjöds in att delta den här gången eftersom

de redan hade fått deras perspektiv. Att inkludera dessa personer som besitter formell kunskap medför risk att maktbalansen påverkas (Bornemark, 2016b; Flyvbjerg, 2002; Rydin, 2007). I detta fall gick det att se hur deras talutrymme begränsades till förmån för exploatörens, vilket en dialogledare bör beakta (Bornemark, 2016b). För att motverka en maktobalans kunde facktermer ha förklarats och planprocessen beskrivas tydligare för att säkerställa att de tre deltagarna som inte var verksamma inom stadsutveckling blev införstådda i vad processen innebar och vilket skede projektet var i (Schneider & Till, 2014). Detta för att både undvika en känsla av osäkerhet och missförstånd, samt säkerställa att de kunde delta på goda villkor i workshopen. Att skapa förståelse och tillgängliggöra planprocessen för dem som inte är införstådda i hur det fungerar är ett sätt att öka invånarnas delaktighet och skapa en mer inkluderande och rättvis process (ibid.).

Rydin (2007) belyser skillnaden mellan olika typer av kunskap och att det är planerarens uppgift att beakta och värdera olika typer av kunskapsanspråk, däribland styrkan i evidensbaserad kunskap. Här meddelades deltagarna att ett urval av de förundersökningar som krävs hade genomförts och arkitekterna hänvisade till dessa vid tillfällena då platser inom området diskuterades som hade särskilda markförutsättningar eller där arkeologiska lämningar fanns kvar. Att tydliggöra vilka förutsättningar som råder utifrån dessa undersökningar ger deltagarna bättre förutsättningar att komma med relevanta inlägg (Rydin, 2007; Till, 2005).

Det som var utmärkande var temat förskola där förskolelärarnas erfarenhetsbaserade kunskap gällande situationen i samhällets förskolor gjorde direkt avtryck och innebar att arkitekterna dimensionerade upp den tänkta förskolans storlek vilket är ett exempel på relevant kunskapsanspråk som togs i beaktning (Rydin, 2007). Ett annat exempel hämtat från workshopen var då deltagarna ombads diskutera temat trafik och tillfart och hur de såg på dragning av vägar. Eftersom sådana infrastrukturfrågor kräver expertkunskap gällande mark och miljö menar Rydin (2007) att det då är fel att involvera invånare i sådana frågor, vilket även arkitekterna uttryckte att de ville undvika.

Olika intressen

Gällande workshopens utformning så var det delvis fokus på att reflektera kring områdets utveckling utifrån ett bredare perspektiv, till exempel med hänsyn till tillgänglighetsaspekter och personer i olika faser i livet, men det landade främst i att deltagarna uttryckte sina egna åsikter och preferenser (Fung, 2006). Olika intressen synliggjordes inte och det blev inte heller diskussion utifrån olika perspektiv som ställdes mot varandra. Istället framkom det råda en

samstämmighet och idéer som framfördes var i linje med de ledord som tidigare hade utvecklats för projektet av representanter från exploatören och kommunen på den första workshopen, vilket inte var särskilt konstigt då flera av dem som närvarande vid detta tillfälle även hade varit med då. Detta kan inte ses rättvisande eller bidra till en mer demokratisk process eftersom det går att förutsätta att det finns intressekonflikter i ett sådant här fall (Mouffe, 2008; Till, 2005)

Ett exempel på särintresse som uppdagades i fallstudien gällde placering av förskola. Den var tänkt att placeras på den mark som kommunen ägde i det aktuella planområdet, emellertid berättade arkitekterna i ett samtal med mig att de skissade på förslag där förskolan istället placerades på en annan plats inte var tänkt att bebyggas. Detta med förklaringen att en placering där dels var mer lämplig i förhållande till redan befintliga offentliga verksamheter, dels att de var intresserade av att använda den mark som kommunen idag ägde för bostadsutveckling. Om förskolan då placerades på annan plats skulle det öka chansen till att kommunen var villig att sälja marken till exploatören vilket skulle kunna möjliggöra högre exploatering vilket arkitekterna menar krävs för att hålla nere bostadspriserna. Det här kommunicerade dock inte arkitekterna på mötet eftersom det enligt dem skulle kunna påverka kommunens syn och pris på marken. Detta ekonomiska intresse leder till att de undanhåller information istället för att synliggöra sina planer vilket går emot idén om att verka för allmänhetens bästa och ta socialt ansvar (Lewis, 2006; Schneider & Till, 2014).

Att de hade utvecklat ett internt utkast på strukturplan redan innan workshopen med förskolelärarna och samhällsföreningen genomfördes visar också att de går in i dialogarbetet med idéer som inte är utvecklade genom allmänhetens delaktighet. Att de redan innan workshopen hade skissat på planer kan tänkas påverka deras förmåga att lyssna på det som sägs, tänka om och ta in ny kunskap eftersom de redan hade skapat sig en bild av området (Schneider & Till, 2014; Till, 2005; Wiberg, 2018). Att beakta, belysa och hantera olika intressen menar Till (2005) är en politisk uppgift och roll som arkitekten behöver ta, deras förmåga att rätta till maktbalansen påverkas dock om de själva inte är neutrala.

Fördjupad medborgardialog

Arkitekterna beskrev att de ville genomföra en fjärde workshop för att involvera fler intressenter och få bättre förståelse för den lokala kontexten. De upplevde dock att kommunen inte var intresserade av detta och hindrade fördjupad medborgardialog. Kommunen kan emellertid haft en anledning till att vara avvaktande om de anade att arkitektkontoret och

exploatören försökte påverka planprocessen utifrån sina särintressen och använda en fördjupad medborgardialog i detta syfte (Lewis, 2006).

De två workshoppar som observerades och den inledande workshop som hölls innan studien påbörjades var samarrangemang mellan kommunen och arkitektkontoret, emellertid hade arkitekterna haft relativt stort inflytande på utförandet vilket kunde bero på att planhandläggaren var ny i sin tjänst och inte hade erfarenhet av att planera och genomföra dialogaktiviteter (Rydin, 2007; Schön, 1983). Planhandläggaren hade ingen, och arkitekterna endast mindre, praktisk erfarenhet av att leda dialoger vilket dock kan ha inverkan utförandet då förmåga och kompetens att leda dialoger enligt Bornemark (2016) byggs upp genom erfarenheter.

Kompetens och förmåga

Dialog är inte så pass etablerat att alla arkitekter och planarkitekter besitter kunskap och förmåga, samtidigt som det konstateras att det inte heller kan förväntas eftersom det är en kunskap som behöver växa fram (Bornemark, 2016b). Det arkitektkontor som har studerats har inte aktivt rekryterat personer för att arbeta med dialog och delaktighet, det framkommer dock att de ser att de behöver komplettera arbetsgruppen med nya medarbetare som inte nödvändigtvis har arkitektkompetens utan istället förmågan att agera i gränslandet mellan aktörer som är involverade i en stadsbyggnadsprocess, detta i likhet med vad Petrescu (2005) beskriver. När de beskriver hur arkitektkontorets arbete med dialog har utvecklats framkommer att de saknar djupare kompetens i dialogarbete och ser behov av förstärkning, samtidigt är de kritiska till att kommuners planarkitekter är dåligt rustade för dialogarbete. Sett till hur de dialogaktiviteter som har studerats genomfördes framkommer dock att de har bristande förmåga att leda dialogaktiviteter som genererar ökad grad av delaktighet och inflytande för allmänheten (Arnstein, 1969; Fung, 2006).

Summering

Det arkitektkontor som har studerats beskriver att de har påbörjat ett strategiskt arbete för att ta en utökad roll i stadsbyggnadsprocessens olika faser och en mer aktiv roll för en hållbar samhällsutveckling där de framhåller dialog som viktigt medel, i likhet med vad Schneider och Till (2014) beskriver behov av. Dialogledarna hade det uttalade målet att få bättre förståelse för lokalsamhället och göra invånarna delaktiga i områdets utveckling och de genomförde aktiviteter där människors berättelser och erfarenheter efterfrågades, i linje med vad Till (2005) beskriver kan generera kreativa och realistiska förslag. Dock framkom brister sett till

representation och genomförande. För att designprocessen ska inkludera flera perspektiv och makten balanseras krävs en kognitiv förmåga att kombinera och ompröva, uppfinna och omarbeta befintlig kunskap utifrån olika typer av kunskapsanspråk (Rydin, 2007; Yaneva, 2009). Väldigt få invånare kom att involveras och dialogledarna kom att ha stor inverkan på vad som framträdde, både sett till hur dialogaktiviteterna genomfördes och hur materialet tolkades och sammanställdes (Fung, 2006; Palmås & von Busch, 2015; Wiberg, 2018).

Även om en av de intervjuade arkitekterna själv beskrev att hen i sitt dialogarbete vill skapa förståelse utifrån flera perspektiv och inte bara söka konsensus, framkom att endast ett fåtal perspektiv och personer blev representerade, både i processen i stort men även under workshoparna (Fung, 2006; Yaneva, 2009). Dialogprocessen kom inte att synliggöra olika intressen och konflikter vilket behövs för att låta det politiska i stadsplanering framträda (Mouffe, 2008). Dialogprocessen kom istället att förstärka redan befintliga idéer för området men inte tillföra något nytt, mer än bättre inblick i förskolornas situation och önskemål från skoleleverna om att anlägga en hinderbana, utsiktstorn och grillplats i området och det skapades en större samstämmighet kring de idéer som redan formulerats på en tidigare workshop av exploatören och tjänstemän i kommunen vilket ligger i arkitektkontorets intresse (Fung, 2006; Rydin, 2007). Det är strategiskt viktigt för arkitektkontoret att kommunen delar deras bild av området eftersom det är kommunen som ska ta fram planprogram och en detaljplan och dessa dokument har direkt påverkan på exploatörens handlingsutrymme. I detta skede framkommer det här vara viktigare för dem än att involvera allmänheten i en dialogprocess för ökad delaktighet och inkludering (Fung, 2006; Till, 2005).

SLUTSATSER

Genom att studera och analysera hur ett arkitektkontor har arbetat med dialog och delaktighet i ett tidigt planskede i har jag kunnat identifiera viktiga faktorer som påverkar hur arkitektkontoret hanterar delaktighet. Att det inte är demokratiska principer som styr deras arbete utan deras beställares (exploatörens) intressen är en betydande faktor. Arkitekterna uttrycker att de vill involvera invånare i processen och att de har sin beställares stöd i detta. Emellertid framkommer att de i praktiken involverar invånarna i väldigt liten utsträckning, och när de gör det framkommer brister sett till representation och hur deltagarna involveras vilket påverkar vilken information och vilka perspektiv som framträder. Istället framkommer det vara viktigare för arkitekterna att ha dialog med kommunens tjänstemän och påverka kommunens planprocess utifrån sina intressen än att arbeta för allmänhetens ökade delaktighet.

Vidare studier

Studien har fött nya idéer kring vad som skulle vara intressant att studera. Jag ser det relevant att undersöka hur dialogarbete berörs och diskuteras på arkitekt- och planarkitektutbildningen för att identifiera hur framtidens arkitekter förbereds inför arbetslivet. Idag erbjuder Sveriges arkitekter en endagsutbildning på temat dialogledning, det vore intressant att studera hur den är utformad och vilka diskussioner den frambringar. Hur diskuteras arkitekters roll bland dem som deltar? Hur berör intressekonflikter? Som uppföljning vore det intressant att genomföra en större studie av hur privata aktörer arbetar med dialog och delaktighet i tidiga planskeden i en svensk kontext.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Den här studien berör bara ett fall, där en fas av dialogarbete i en planprocess har studerats. Resultatet är inte generaliserbart men det går att utläsa fenomen gällande privata aktörers arbete med dialog och delaktighet i tidigt planskede som är relevanta att belysa och studera vidare. Likheter går att finna med vad andra forskare har identifierat som kritiska faktorer vid dialogarbete genom större studier (Bornemark, 2016a; Flyvbjerg, 2002; Till, 2005; Wiberg, 2018). Bakomliggande intressen kan komma att påverka hur delaktighet hanteras och det är inte ökad grad av delaktighet för allmänheten som prioriteras (Till, 2005). Det går därför att ifrågasätta hur rationellt det är att kommuner samarbetar med exploatörer i ett tidigt planskede när kommunen ännu inte har utvecklat ett planprogram eller detaljplan. Är det inte bättre att kommunerna själva tar ansvar för dialogarbetet? Jag tror att det är viktigt att kommunerna har huvudansvar för planprocessen och det dialogarbete som ligger till grund för beslut. Samtidigt tror jag att privata aktörer kan ta socialt ansvar och låta demokratiska värden leda deras verksamheter för en hållbar stadsutveckling redan i tidiga skeden (Schneider & Till, 2014). Emellertid ser jag det avgörande att kompetensen i dialogledning höjs, både bland kommuner och privata aktörer, för förmåga att driva inkluderande dialogprocesser som genererar en högre grad av delaktighet bland invånarna i stadsutvecklingsprocesser.

REFERENSER

References

- Abrahamsson, H. (2013). Vår tids stora samhällsömdaning – städers ökade roll för social hållbarhet. In J. Stenberg, H. Abrahamsson, H. Benesch, M. Berg, P. Castell, E. Corkhill, . . . N. Tahvilzadeh (Eds.), *Framtiden är redan här : Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling* (). Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Alvesson, M., & Deetz, S. (2000). *Kritisk samhällsvetenskaplig metod* (S. Torhell Trans.). Lund: Studentlitteratur.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. doi:10.1080/01944366908977225
- Blundell-Jones, P., Petrescu, D., & Till, J. (Eds.). (2005). *Architecture and participation*. New York: Spon Press. Retrieved from <https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=c at05074a&AN=malmö.b2157769&lang=sv&site=eds-live;>
<https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&AN=122696>
- Bornemark, J. (Ed.). (2016a). *Medborgardialog - om det svåra i att mötas : Praktikers reflektioner om ett av demokratins viktigaste verktyg*. Stockholm: Arkus.
- Bornemark, J. (2016b). Medborgardialogens praktiska kunskap. In J. Bornemark (Ed.), *Medborgardialog - om det svåra i att mötas : Praktikers reflektioner om ett av demokratins viktigaste verktyg* (). Stockholm: Arkus.
- Bornemark, J. (2016c). Planerarens fronesis, intellectus och icke-vetande: En undersökning av den praktiska kunskapens djupdimensioner. In J. Bornemark (Ed.), *Medborgardialog - om det svåra i att mötas : Praktikers reflektioner om ett av demokratins viktigaste verktyg* (). Stockholm: Arkus.
- Boverket. (2015). Samråd om en detaljplan vid ett standardförfarande. Retrieved from <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/detaljplanprocessen/standardforfarande/samrad/>
- Boverket. (2017). Medborgardialog. Retrieved from <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/kommunal-planering/medborgardialog1/>
- CMB. (2018). Retrieved from <http://www.cmb-chalmers.se/effektivare-planprocess-nar-byggherren-gor-detaljplanen/>

- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan : Konsten att studera samhälle, individ och marknad* (4., [rev.] uppl. ed.). Stockholm; Vällingby: Norstedts juridik; Elanders.
- Flyvbjerg, B. (2002). Bringing power to planning research one researcher's praxis story. *Journal of Planning Education and Research*, 21(4), 353-366. doi:10.1177/07356X021004002
- Fung, A. (2006). Varieties of participation in complex governance. *Public Administration Review*, , 66. Retrieved from <https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsjsr&AN=edsjsr.4096571&lang=sv&site=eds-live>
- Härryda. (2018). Bostäder och verksamheter, wendelstrand. Retrieved from <https://www.harryda.se/byggaboochmiljo/planarbete/detaljplaner/molnlycke/bostaderochverksamheterwendelsstrand.4.5c50ed73160e02f941a5b4.html>
- Lerum. (2018). Detaljplan för bostäder väster om häradsbron. Retrieved from <https://www.lerum.se/Bygga-bo-och-miljo/Kommunens-planarbete/Pagaende-detaljplaner-och-program/Lerum/Lerum-centrum/detaljplan-for-tingshusparken/>
- Lewis, C. W. (2006). In pursuit of the public interest. *Public Administration Review*, 66(5), 694-701. doi:10.1111/j.1540-6210.2006.00634.x
- Miessen, M. (2010). *The nightmare of participation : [(Crossbench practice as a mode of criticality)]*. New York, Berlin: Sternberg Press.
- Mouffe, C. (2008). *Om det politiska* (O. Söderlind Trans.). Hägersten: Tankekraft.
- Nilsson, F. (2002). *Konstruerandet av verkligheter : Gilles deleuze, tänkande och arkitektur*
- Palmås, K., & von Busch, O. (2015). Quasi-quisling: Co-design and the assembly of collaborators. *CoDesign*, 11(3-4), 236-249. doi:10.1080/15710882.2015.1081247
- Petrescu, D. (2005). Losing control, keeping desire. In P. Blundell-Jones, D. Petrescu & J. Till (Eds.), *Architecture and participation* (). New York: Spon Press. Retrieved from <https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat05074a&AN=malmö.b2157769&lang=sv&site=eds-live;https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&AN=122696;>
- Polk, M., & Kain, J. (2015). Co-producing knowledge for sustainable urban futures. In M. Polk (Ed.), *Co-producing knowledge for sustainable urban development: Joining forces for change* (). London: Routledge.

- Rydin, Y. (2007). Re-examining the role of knowledge within planning theory. *Planning Theory*, (1), 52. Retrieved from <https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsjsr&AN=edsjsr.26004306&lang=sv&site=eds-live>
- Schneider, T., & Till, J. (2014). Beyond discourse: Notes on spatial agency. *Footprint, Vol 3, Iss 1, Pp 97-112 (2014)*, (1), 97. doi:10.7480/footprint.3.1.702
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner : How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- SKL. (2017). Dialogguiden. Retrieved from <http://www.dialogguiden.se/>
- Södertörnsmodellen. (2018). Retrieved from <http://sodertornsmodellen.com/>
- Till, J. (2005). The negotiation of hope. In P. Blundell-Jones, D. Petrescu & J. Till (Eds.), *Architecture and participation* (). New York: Spon Press. Retrieved from <https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com.proxy.mau.se/login.aspx?direct=true&db=cat05074a&AN=malmö.b2157769&lang=sv&site=eds-live;https://proxy.mau.se/login?url=http://search.ebscohost.com.proxy.mau.se/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&AN=122696;:>
- Wiberg, S. (2016). *Medborgardialogens politiska organisering*. (No. 2016:3). Stockholm: Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor. Retrieved from https://www.score.su.se/polopoly_fs/1.298678.1474534982!/menu/standard/file/rapport%202016_3%20%28002%29.pdf
- Wiberg, S. (2018). *Lyssnandets praktik : Medborgardialog, icke-vetande och förskjutningar*. Stockholm: KTH Royal Institute of Technology.
- Yaneva, A. (2009). *The making of a building: A pragmatist approach to architecture*. England: Peter Lang.
- Yin, R. K. (2007). *Fallstudier : Design och genomförande* (B. Nilsson Trans.). (1. uppl. ed.). Malmö; Slovenien: Liber.